

Tony Johansson

Bortom hyperglobalism och globaliserings skepsis

Sedan mitten av 1980-talet har en utdragen debatt om utvecklingen av den internationella ekonomin pågått. Globaliseringsdebatten, som den brukar benämnas, har i huvudsak handlat om utvecklingen mot snabbare och större internationella kapitalflöden, tillväxten av multinationella företag och ökningen av världshandeln. Nationalstaternas suveränitet och möjlighet att föra en

egen ekonomisk politik i en allt mer integrerad världsekonomi har också stått i fokus.¹

Det går inte att peka ut en specifik början på globaliseringsdebatten eller ett specifikt verk som kan sägas ha inlett denna debatt.² Att debatten under det senaste decenniet blivit så omfattande kan förklaras med 1990-talets turbulenta ekonomiska utveckling.

1. För en introduktion till globaliseringsdebatten se David Held och Anthony McGrew, *The Global Transformations Reader: An Introduction to the globalization debate* (2000)

2. Men Kenichi Ohmae, *The End of the Nation state* (1985) hade stor betydelse, liksom Robert Reich, *The Work of Nations* (1992). Hans-Peter Martin och Harald Schuman, *Globaliseringsförlan – angreppet på demokrati och välfärd* (1997) hade stort genomslag för en bredare europeisk publik.

Detta har även fört med sig att en rad äldre debatter inom sociologi, statsvetenskap, ekonomi, filosofi och geografi fått nytt liv.

Begreppet globalisering började användas på 1970-talet inom världssystemteori, men debattens rötter är äldre än så. Marx och Engels beskrivning av kapitalismens globalisering hade kunnat vara formulerad idag, 150 år senare:

Behovet av en ständigt ökad avsättning för sina produkter jagar bourgeoisien över hela jordklotet. Överallt måste den innästa sig, överallt slå sig ned, överallt skaffa sig förbindelser. Bourgeoisien har genom sin exploatering av världsmarknaden givit alla länders produktion och konsumtion kosmopolitisk karaktär. ... Den tvingar alla nationer att tillägna sig bourgeoisiens produktionsätt, om de ej vill gå under; den tvingar den att hos sig själva införa den så kallade ci-

vilisationen, d v s att bli bourgeoisie. Med ett ord: bourgeoisien skapar sig en värld efter sitt eget beläte.³

I globaliseringsdebatten har två extremer vuxit fram – de så kallade hyperglobalisterna och de så kallade skeptikerna,⁴ där de senare delvis kan ses som ett svar på de förra. Hyperglobalisternas utsagor har vanligen svag empirisk grund, och är, enligt min uppfattning, ofta uttryck för en ideologiproduktion, syftande till att motivera avregleringar och nyliberal omstrukturering.⁵ Dessa författare framhåller den kraftiga tillväxten av kapitalflöden sedan 1970-talet och den explosionsartade ökningen av multinationella företag under 1990-talet som uttryck för en långt gången globalisering. Skeptikernas svar har varit att peka på att dagens utveckling, i synnerhet vad gäller kapitalflöden, liknar utvecklingen under den klassiska

3. Karl Marx och Friedrich Engels, *Det kommunistiska manifestet*.

4. Reich (1992) och Ohmae (1985) är de två mest kända hyperglobalisterna. Paul Hirst och Grahame Thompson, som är mest kända för boken *Myten om den globala ekonomin* (1998), är de mest kända skeptikerna.

5. Reich (1992), s 3, påstår exempelvis att »[v]i befinner oss mitt i en förvandling som kommer att förändra det kommande århundradets politik och ekonomi. Det kommer inte att finnas några nationella produkter eller teknologier, inga nationella företag, inga nationella industrier... Varje nations primära politiska uppgift kommer att vara att hänga med i den globala ekonomins centrifugalkrafter«. Sådana uttalandes politiska användning är uppenbar: »Påståendet att nationalstatens minskande betydelse är ett irreversibelt resultat av exogena teknologiska förändringar är lika vanligt förekommande som det är felaktigt. I debatter fungerar de som en säkerhetsmekanism, som utlöses om det inte går att övertala folk att av egenintresse hylla globaliseringen. I så fall förklaras att de måste acceptera det, eftersom det är oundvikligt.« Manfred Bienfeld, »Is a Strong National Economy a Utopian Goal at the End of the Twentieth Century?«, i Robert Boyer och Daniel Drache (red), *States Against Markets – the Limits of Globalization* (1996), s 420. Översättningarna är mina egna.

guldmyntfotens tid, från mitten av 1870-talet fram till första världskriget. De hävdar således att ekonomisk internationalisering inte är något nytt. De har en gedigen empirisk grund för att hävda detta.⁶ De betonar också att utvecklingen inte bestäms av den teknologiska utvecklingen. Emellertid har debatten präglats av extremt låsta positioner, vilket är ett extra stort problem för skeptikerna. Det är helt uppenbart att kvalitativa förändringar i världsekonomens struktur faktiskt har ägt rum. Än viktigare är också att arbetarrörelsens landvinningar, i form av välfärdsystem och regleringar av arbetsmarknaderna, idag står på spel, vilket inte var fallet i början på 1900-talet då välfärdsstaten ännu inte existerade. Frågan gäller således inte så mycket om skeptikerna har rätt eller fel när de beskriver hur det såg ut i början av 1900-talet. Istället handlar den centrala frågan huruvida nationalstaten kan avvika från omvärlden vad gäller makroekonomisk politik och inhemska regleringar.

Den marxistiske ekonomen Robert Went, verksam vid universitet i Amsterdam, intar en mittenposition i globaliseringsdebatten. I den artikel av Went vi publicerar jämförs dagens globalisering med den imperialistiska epoken under 1800-talet och början av 1900-talet.⁷ Det finns många likheter både i debatten och vad gäller förhållandena i ekonomin men det finns också väsentliga skillnader.

Went menar att det förvisso har skett stora förändringar, men inte i den utsträckning som hyperglobalisterna påstår, och, vad viktigare är, att framtiden inte är given. Trenden kan brytas. De internationella kapitalflödena har ökat, men detta är inte i första hand ett resultat av den teknologiska utvecklingen utan av medvetna politiska beslut. Det finns en global trend mot avregleringar av kapitalmarknaderna och samtidigt sker en globalisering av den makroekonomiska politiken i nyliberal riktning. I denna ekonomisk-politiska globalisering har de stora internatio-

6. För studier som visar på att storleken på kapitalflöden under 1900-talet uppvisar ett U-format mönster se Barry Eichengreen, *Globalizing Capital* (1996), Alan Taylor, »International capital mobility in history: the Saving – investment relationship«, *NBER working paper* nr 5743 (1996) samt Maurice Obstfeld, »The Global Capital Market: Benefactor or Menace?«, i *The Journal of Economic Perspective*, vol 12, nr 4 (hösten 1998). För kritik av teknologisk determinism se Robert Went, *Globalization- Neoliberal Challenge, radical response* (2000) och Robert Zevin, »Are World Financial Markets More Open? If so. Why and with what effects«, *Wider Working paper* 75. (1989).

7. Went har även publicerat sin forskning om globalisering i »Globalization: Myths, Reality, and ideology, The EU in a Globalized World«, i *Journal of Political Economy*, vol 26, nr 3, hösten 1996 ss 39-59; Went (2000), samt i »Game, Set, and Match for Mr Ricardo? The Surprising Comeback of Protectionism in the Era of Globalizing Free Trade«, i *Journal of Economic Issues*, sep 2000, vol 34, issue 3.

nella institutionerna Internationella Valutafonden, IMF, och Världsbanken spelat en avgörande roll. Man har påtvingat tredje världens låntagarländer strukturanpassningsprogram med, bland annat, krav på avregleringar av valuta- och kapitalmarknaderna. Dessutom har institutionernas företrädare ett generellt stort politiskt och intellektuellt inflytande. Avregleringarna av kapitalmarknaderna, och den åtföljande ökningen av de kortsiktiga internationella kapitalrörelserna, har vidare ofta kombinerats med fasta växelkursregimer och frihandel. Denna kombination är ett klart brott mot det keynesianska paradigmet, och har givit upphov till något som kallats globaliseringens trilemma. Detta består i en inreboende motsättning mellan tre centrala mål i den ekonomiska politiken: en självständig penningpolitik, en fast växelkurs (intermediärt mål) och fria kapitalrörelser. Ett land kan i längden endast föra en politik syftande till att uppfylla högst två av dessa målsättningar. Sverige ställdes inför problemen med denna avvägning i början av 90-talet, men tog sig ur trilemmat genom att i november 1992, efter en utdragen process, överge den fasta växel-

kursen. De sydostasiatiska länderna drabbades i slutet av 90-talet av liknande spekulativa attacker mot sina fasta växelkurser, och tvingades låta sina valutor flyta.⁸ Effekterna för dessa länder var oerhört stora, något som fått välkända ekonomer att gå emot IMF:s linje som gått ut på att utvecklingsländerna bör avreglera sina valuta- och kapitalmarknader och att de bör ha fasta växelkurser. Paul Krugman uppmanade Malaysia att återinföra kapitalkontroller. Dani Rodrik gjorde en studie som pekade på att det inte finns något samband mellan fria kapitalrörelser och långsiktig ekonomisk utveckling och tillväxt. Jagdish Bagwati, slutligen, hävdade att de påstådda fördelarna med fria kapitalflöden, i sin helhet, endast var en myt.⁹

Att återreglera kapitalmarknaderna är det andra sättet att ta sig ur trilemmat och som Went påpekar i sin nyligen utkomna bok är detta en fråga om politisk vilja och inte något som primärt styrs av de gränser som sätts av den teknologiska utvecklingen. Informationsteknologin kan i själva verket användas för olika politiska syften. Den gör det lättare att flytta kapital, men samtidigt gör den också, till exempel,

8. Se Robert Wade och Frank Veneroso, »The Gathering World Slump and the Battle Over Capital Controls«, i *New Left Review* september/oktober 1998 för en bra genomgång av Asienkrisen och Internationella Valutafondens ansvar.

9. Paul Krugman, »Saving Asia, it's time to get radical«, i *Fortune* 7 september 1998; Dani Rodrik, »Who needs capital-account convertibility?«, i *Should the IMF Pursue Capital-Account Convertibility?*, Essays in International Finance, nr 207, maj 1998, s 55-65. Jagdish Bhagwati »The Capital Myth«, i *Foreign Affairs*, maj/juni 1998, vol 77, issue 3.

att det blir lättare att spåra icke tillåtna transaktioner.¹⁰

Went har även försökt bygga en teori om globaliseringen.¹¹ Denna presenteras inte i den text vi här publicerar, men den bör ändå nämnas. I kapitalismens utveckling kan långa vågor av expansion och stagnation observeras. Den tydligaste indikatorn på dessa faser är tillväxten av BNP. Perioden från slutet av andra världskriget till slutet av 1960-talet karakteriserades av hög tillväxt. Därefter föll tillväxten kraftigt, och har ännu inte nått de nivåer som rådde tidigare. Expansionen efter kriget, som alltså avlöstes av en period av stagnation, kan analyseras som en av flera identifierbara vågor i historien.¹² Det finns ett antal teorier om orsakerna till dessa långa cykler¹³. Went ansluter sig till den teori som pekar ut profitkvotens fallande tendens som huvudorsaken. Enligt Marx värdeteori är den allmänna tendensen för kapitalet att profitkvoten faller, men det finns också motverkande krafter. När flera av dess krafter verkar samtidigt kan profitkvoten temporärt öka. Exempelvis innebar andra världskriget och McCarthyismen i USA att arbetarklassen kunde pressas tillbaka så

mycket att profitkvoten kunde öka. Efter några år med höga kapitalinvesteringar med åtföljande låg arbetslöshet och även en bättre organiserad klasskamp, slog profitkvotens fall igenom. Detta resulterade i att kapitalet investerade mindre i produktion, vilket sänkte tillväxten. Istället investerades det mer i kortsiktiga finansiella transaktioner, vilket är en delförklaring till den finansiella globaliseringen. Globaliseringen sammanfaller således med en långvarig stagnationsfas i den kapitalistiska världsekonomin. Även om teorin inte är en fullständig teori om den nutida kapitalistiska utvecklingen, kan den fungera som ett ramverk för en fortsatt analys.

Wents arbeten om globalisering är, enligt min uppfattning, något av det bästa som skrivits inom området. Han faller inte in i det vanliga skyttegravskriget, utan visar på att det både finns likheter och olikheter i jämförelsen med andra historiska perioder. Utvecklingen är inte förutbestämd, utan framtiden avgörs genom politiska val. I hur hög grad vänstern kan styra dessa politiska val avgörs av hur välorganiserad arbetarklassen är och av i hur hög grad man klarar av att ställa radikala politiska krav.

10. Det finns exempel under 1990-talet på att kapitalregleringar kan fungera effektivt, exempelvis från Chile där man använt sig av restriktioner på kortsiktiga kapitalinflöden. Dani Rodrik och Andrés Velasco, »Short – Term Capital Flows«, *NBER working paper* nr 7364, (1999).

11. Went (2000), s 64-104.

12. Se Ernest Mandel, *Senkapitalismen, del 1 och del 2* (1974), samt Ernest Mandel, *Long Waves of Capitalist development: A Marxist Interpretation* (1995).

13. För en genomgång av de olika teorierna se Joshua Goldstein, *Long Cycles, Prosperity and War in the Modern Age* (1988).